

Л. В. Чижевська
академік АЕН України
О. О. Зеленина
канд. екон. наук
м. Житомир
С. В. Романенко
м. Вінниця

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФОРМ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Постановка проблеми. Система розрахунків є системою організації та регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями. Основним призначенням розрахунків є обслуговування грошового обороту (платіжного обороту). Розрахунки можуть приймати як готівкову, так і безготівкову форму.

Питання здійснення міжнародних розрахунків за товари, роботи, послуги є досить складним, має багато особливостей, вимагає знання норм законодавства, адже виникають нетипові операції, пов'язані з відображенням форм міжнародних розрахунків в системі бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим дослідження основних аспектів бухгалтерського обліку міжнародних розрахунків є необхідним. Особливо актуальним дане питання є у зв'язку із впровадженням нових форм розрахунків, що вимагає удосконалення методики їх облікового відображення та контролю, та щорічним зростанням обсягів міжнародної торгівельної діяльності, підтвердженням чого є наведені у таблиці 1 статистичні дані щодо обсягів імпорту товарів і послуг.

Основними країнами-партнерами України є: Російська Федерація (36,5 %), Китай (7,7 %), Німеччина (7,6 %), Польща (4,6 %), Білорусь (4,2 %), США (2,9 %),

Таблиця 1

Обсяги та темпи зростання експорту/імпорту за період 2005–2012 років (розроблено на основі даних Державного комітету статистики України [http://www.ukrstat.gov.ua])

Рік	Експорт		
	всього	в тому числі товарів	в тому числі послуг
	млн. дол. США	млн. дол. США	млн. дол. США
2005	34228,4	28094	6134,7
2006	38368,0	26627	11741,2
2007	49296,1	39698	9598,3
2008	66967,3	55208	11759,4
2009	39695,7	25904	13792,2
2010	51405,2	37806	13599,1
2011	68394,2	62260	6134,7
2012	68809,8	57069	11741,2
Імпорт			
2005	36136,3	33201	2934,9
2006	45038,6	38571	6467,9
2007	60618,0	55445	5173,5
2008	85535,3	80088	5447,6
2009	45433,1	39198	6235,1
2010	60742,2	54006	6736,0
2011	82608,2	79673	2934,9
2012	84658,1	78190	6467,9

Італія (2,3 %); в імпорті послуг — Кіпр (15,0 %), Російська Федерація (14,5 %), Сполучене Королівство (10,8 %), США (6,8 %), Німеччина (7,0 %), Франція (4,1 %).

Отже, українські підприємства ведуть активну зовнішньоекономічну діяльність, зокрема щодо імпорту товарів та послуг, обсяги яких в цілому зростають, що вимагає досконалого визначення особливостей таких операцій з використанням форм міжнародних розрахунків, їх правильного обліку, оподаткування та контролю.

Аналіз останніх публікацій. Питання сутності та складу об'єктів бухгалтерського обліку є дискусійним в науковій літературі. Дослідженням складових об'єктів бухгалтерського обліку займалися В. Р. Захар'їн та Г. О. Партин [8, с. 23], Ю. А. Бабаєв [10, с. 29], Ф. Ф. Бутинець [36, с. 64], В. Ф. Голов [64; 65], А. Т. Головізніна, О. І. Архипова [1, с. 12], Є. П. Козлова, Т. Н. Бабченко, Є. Н. Галаніна [2, с. 17], Ю. М. Лачінов [19, с. 41], Н. М. Малюга [4, 187], Л. М. Осмятенко, В. С. Шевчук [6, с. 30], В. Г. Швець [5, с. 37], Н. М. Ткаченко [7, с. 17] та Л. Г. Ловінська [8] та інші. Міжнародні розрахунки як об'єкт обліку розглядає у своєму дослідженні О. М. Петрук. Проте за останні роки тема міжнародних розрахунків підприємств практично нерозвинута, незважаючи на розвиток міжнародної торгівлі, інтеграційні процеси та появу нових форм міжнародних розрахунків.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі та місця міжнародних розрахунків в системі бухгалтерського обліку та встановлення особливостей їх облікового відображення та контролю за їх здійсненням на підприємствах.

Викладення основного матеріалу. Ринкові відносини вимагають підвищеної уваги до розробки теоретичних, організаційних та методичних аспектів бухгалтерського обліку та господарського контролю з метою наближення до реального стану відображення всіх фактів та явищ господарського життя, одним з яких є розрахунки підприємства. Виділення даного проблемного питання зумовлене відсутністю єдності позицій науковців на визначення об'єктів бухгалтерського обліку; недостатнім висвітленням сутності та особливостей міжнародних розрахунків як об'єкту бухгалтерського обліку; відсутністю комплексної методики бухгалтерського обліку форм міжнародних розрахунків підприємства.

Об'єктом пізнання прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію, обрану для дослідження. В якості об'єкта пізнання визначаються всі зв'язки, відносини, властивості реального об'єкта, які включені до процесу пізнання. Будь-який об'єкт пізнання — це певна сукупність властивостей та відносин, яка існує об'єктивно, незалежно від дослідника, але ним вивчається [11, с. 62].

Визначення об'єкта у різних науках наведені на рис. 1.

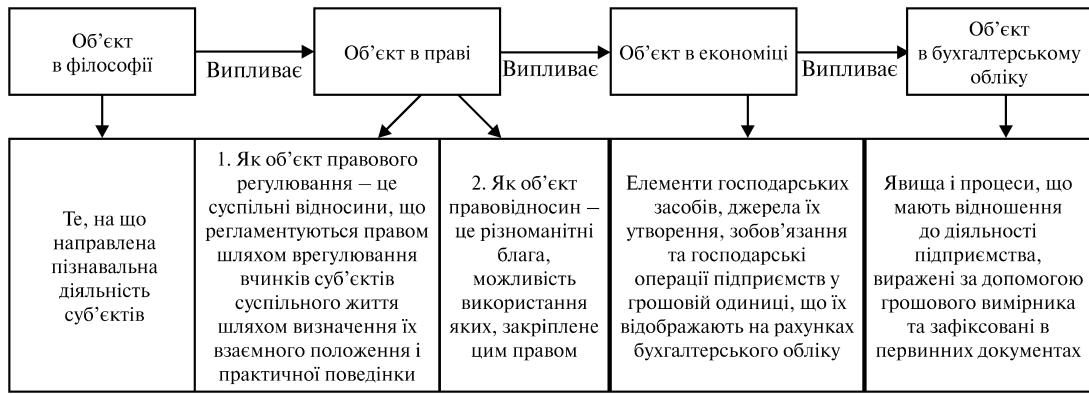

Рис. 1. Визначення поняття «об'єкт» у різних науках

В українському законодавстві, зокрема в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» [14] № 996-XIV від 16 липня 1999 р., відсутнє визначення сутності об'єктів бухгалтерського обліку, що підсилює дискусійність винесеного проблемного питання, а саме обґрунтування сутності міжнародних розрахунків як об'єкта бухгалтерського обліку.

З огляду на відсутність єдності позицій науковців на визначення об'єктів бухгалтерського обліку та контролю, недостатність розробок щодо методик бухгалтерського обліку та господарського контролю міжнародних розрахунків підприємства, необхідно визначити належність міжнародних розрахунків до об'єктів бухгалтерського обліку; охарактеризувати міжнародні розрахунки як об'єкт господарського контролю та удосконалити методику його організації та проведення.

Визнаючи важливість досліджень науковців та проаналізувавши їх погляди, можна стверджувати, що з огляду на відмінні риси спільним є виділення авторами в якості об'єктів бухгалтерського обліку джерела утворення активів підприємства.

Зазначимо, що в своїх дослідженнях ми визнали, що міжнародні розрахунки визнаються як грошові розрахунки між установами, підприємствами, банками та окремими особами, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей та послуг у міжнародному обороті. З даного твердження випливає, що міжнародні розрахунки реалізуються на основі руху грошових коштів.

Узагальнивши класифікаційні ознаки ми дійшли висновку, що виділяючи об'єкти бухгалтерського обліку, науковці керуються наступними класифікаційними ознаками.

На думку Ю. Н. Лачінова [15, с. 11], об'єкти кожного класу визначаються власними характеристиками. Зокрема, об'єкти, що належать до активу, мають наступні характеристики:

1. Мають певну форму фізичну та економічну — визначені формою;
2. Мають певне місцезнаходження — визначені в просторі;
3. Володіють власною вартістю — їх можна оцінити.

Оскільки міжнародні розрахунки відносяться до об'єктів бухгалтерського обліку, які належать до активу підприємства, можемо визначити його специфічну характеристику як об'єкта бухгалтерського обліку, виходячи із характеристик об'єктів, обумовлених сутністю цього поняття і його роллю у фінансово-господарській діяльності підприємства (визначені формою, визначення в просторі, можливість оцінки) (рис. 2).

Виділені класифікаційні ознаки об'єктів бухгалтерського обліку є недостатньо повними та обґрунтованими. Оскільки ряд загальних об'єктів розкладаються на складові, що в свою чергу формуються з певних елементів (наприклад, грошові кошти, зарезервовані для здійснення міжнародних розрахунків за різними формами, як складова активів, формується з окремих еле-

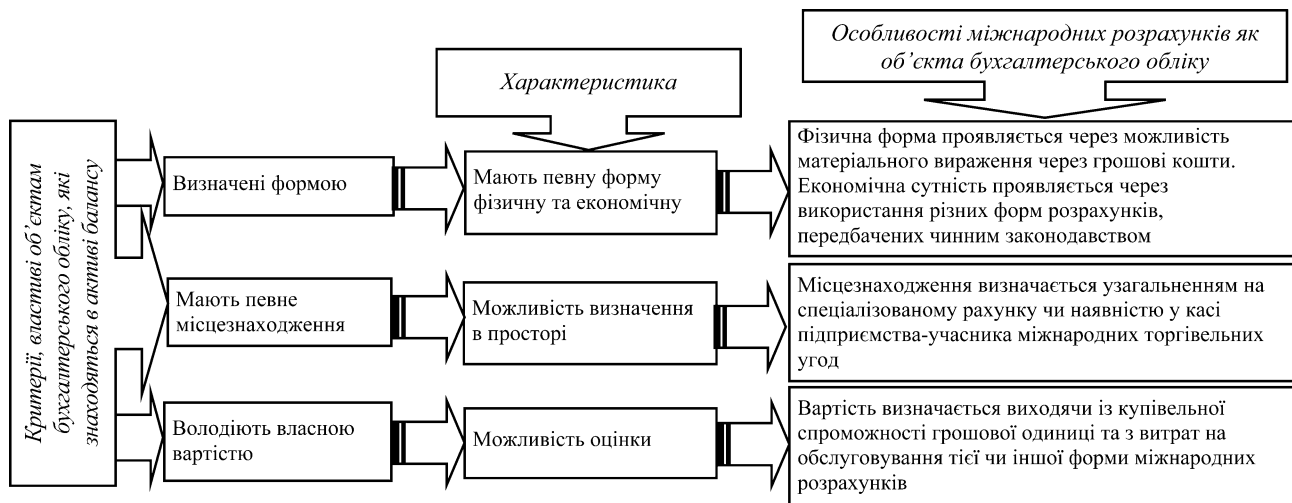

Рис. 2. Визначення особливостей міжнародних розрахунків як об'єкта бухгалтерського обліку

ментів, таких, як, акредитив, вексель тощо), тому можна стверджувати, що об'єднуючись, вони утворюють об'єкт Міжнародні розрахунки. Тому, погоджуємось із виділенням ознаки, яка виділяє об'єкти за рівнем складеності та віднесемо міжнародні розрахунки до інтегрованого об'єктів бухгалтерського обліку.

Класифікаційні ознаки, види об'єктів бухгалтерського обліку та місце в них міжнародних розрахунків узагальнено на рисунку 3.

Взаємодія між таким об'єктом бухгалтерського обліку як міжнародні розрахунки з іншими об'єктами бухгалтерського обліку проявляється в процесі бухгалтерського обліку, який складається з декількох етапів.

Кількість та сутність етапів облікового процесу є дискусійним питанням серед науковців, тому єдиного підходу до їх кількості та сутності немає. Але керуючись Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» визначено, що процес бухгалтерського обліку

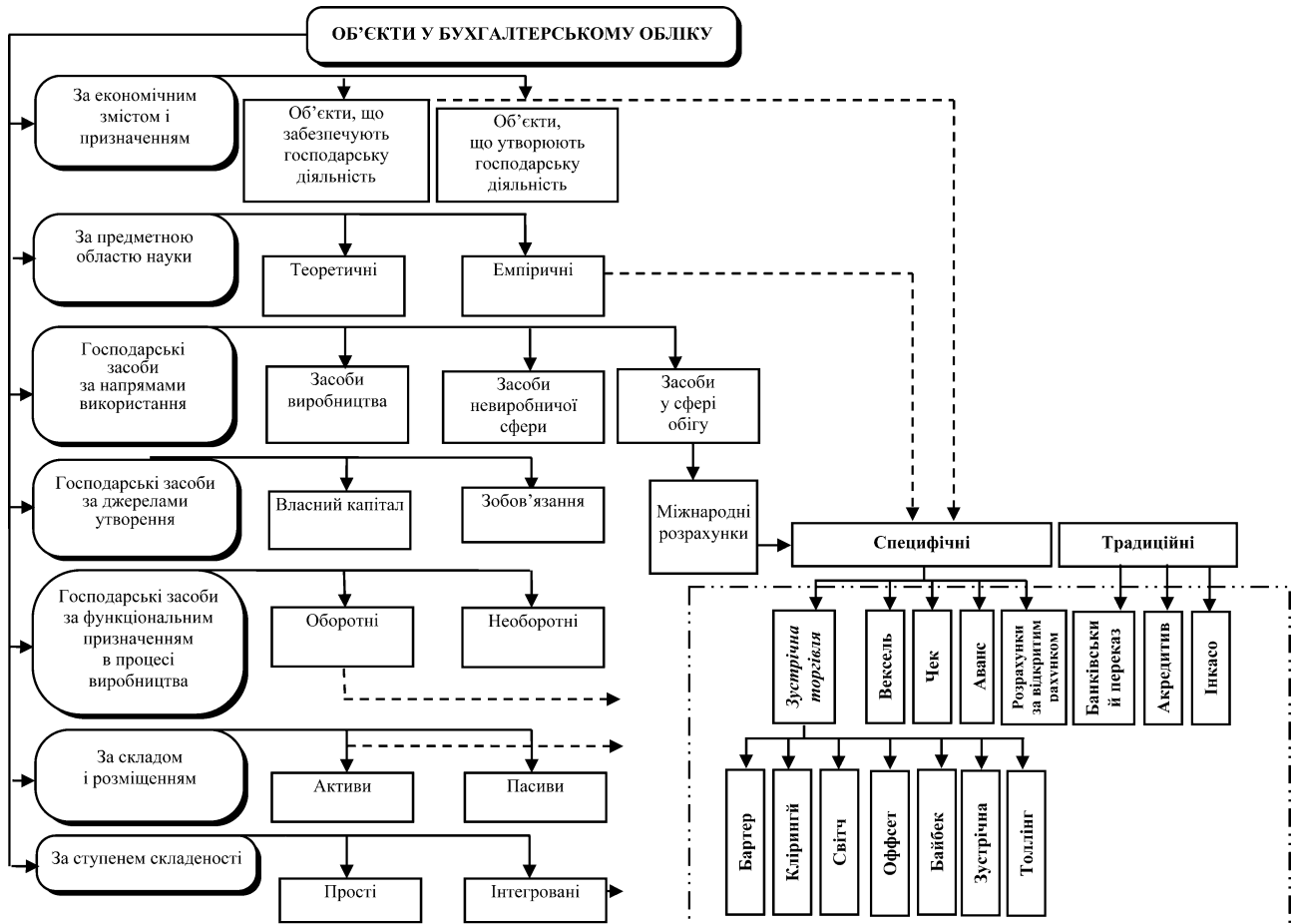

Рис. 3. Класифікація об'єктів бухгалтерського обліку та місце серед них міжнародних розрахунків

включає виявлення, вимірювання, реєстрацію, накопичення, узагальнення, зберігання та передачу інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Вважаємо, що виділення етапу накопичення є невдалим. Оскільки реєстрація інформації вже передбачає її накопичення.

Узагальнивши позиції науковців [16, с. 12], [7, с. 16], [17], [18, с. 16], [11, с. 24–25] щодо завдань бухгалтерського обліку, можемо визначити наступні етапи процесу бухгалтерського обліку: (спостереження, вимірювання, реєстрація, систематизація та узагальнення інформації в грошовому вимірнику) та сформуванню завдання бухгалтерського обліку міжнародних розрахунків. Їх характеристика та виявлення впливу кожного з них на об'єкт нашого дослідження — міжнародні розрахунки наведена на рисунку 4.

Обліковий процес розпочинається з етапу спостереження. При якому господарська операція знаходить своє відображення у документі, що є підтвердженням її здійснення. Тобто в результаті спостереження можна

стверджувати, що подія відбулася; дати їй назву, наприклад, «проведено розрахунок з використанням інкасо» тощо; вказати час та місце здійснення операції та інші необхідні дані. Також на даному етапі можна визначити характерні ознаки міжнародних розрахунків. Проте такі дані не дають достатньої інформації про об'єкт і не можуть задовольнити управління.

Для формування більш достовірної інформації необхідно застосувати кількісні характеристики об'єкта. Це можна зробити на етапі вимірювання. Це вартісне відображення фактів та явищ господарської діяльності в бухгалтерському обліку в єдиному грошовому вимірнику за допомогою оцінки і калькулювання. Вимірювання міжнародних розрахунків здійснюється в грошових одиницях, з використанням ряду методів оцінки.

Облікова інформація передається в просторі і в часі. В зв'язку з цим виникає необхідність фіксувати та зберігати відомості, отримані за допомогою спостереження і вимірювання. Тому, наступною стадією є реєстрація, яка полягає у фіксації даних про кількісні і

Рис. 4. Завдання бухгалтерського обліку операцій за міжнародними розрахунками як об'єкту бухгалтерського обліку

якісні характеристики фактів і явищ господарської діяльності підприємства, тобто результатів спостереження та вимірювання.

Реєстрація здійснюється шляхом запису даних на папері або за допомогою технічних засобів. Це необхідно для довгострокового збереження та документального підтвердження фактів господарського життя.

На цьому етапі дані про міжнародні розрахунки значаються в договорах, в платіжних документах тощо.

У результаті систематизації забезпечується накопичення даних про факти і явища, розкриття їх взаємозв'язку, виявлення закономірностей їх взаємодії, групування відомостей про міжнародні розрахунки на синтетичних та аналітичних рахунках та в регістрах бухгалтерського обліку.

Останнім етапом є узагальнення отриманих даних та формування їх у зручному для розуміння та аналізу вигляді. Тобто на даному етапі формується система показників звітності підприємства, визначаються ознаки об'єктів обліку, які відображаються в цих показниках.

Викладене загальне групування засобів підприємства та їх джерел, складають модель бухгалтерського обліку. Вона представляє собою таблицю, яка відображає стан вкладеного капіталу (ліва сторона балансу — актив) та джерел формування капіталу (права сторона балансу — пасив). Причому ці сторони повинні мати однако-ву валюту балансу [3, с. 6].

Повернувшись до класифікації, зазначимо, що серед вище перерахованих класифікаційних ознак міжнародних розрахунків підприємства можна узагальнити існуючі та виділити власні групи міжнародних розрахунків, які характерні системі бухгалтерського обліку підприємства (рис. 5).

З наведеного рис. 5 визначено, що система бухгалтерського обліку є одним з елементів управління підприємства, який формується в процесі діяльності підприємства, в частині його відображення в бухгалтер-

ському обліку з метою ефективного управління господарськими процесами підприємства.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що класифікація міжнародних розрахунків підприємства є необхідним компонентом для прийняття керівництвом суб'єкта господарювання оптимальних управлінських рішень, що сприяє розробці відповідної методики відображення міжнародних розрахунків в бухгалтерському обліку та дозволяє на основі облікової інформації, дій облікового персоналу знизити ступінь ризиків втрат прибутку та запобігти негативним наслідкам діяльності підприємства або ж наблизити їх до мінімальної величини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі дослідження підходів до класифікації міжнародних розрахунків підприємства для цілей бухгалтерського обліку запропоновано їх розглядати за наступними ознаками: за формою здійснення (в готівковій, в безготівковій); за способами використання (при експортних операціях, при імпортних операціях); за ризиком (ризик експортера, ризик імпортера); за формою (традиційні специфічні); за забезпеченням (забезпечені, незабезпечені).

Запропонований підхід до класифікації міжнародних розрахунків підприємства сприяє відображенню наслідків використання будь-якої із наведених форм, та дозволить отримати інформацію про статті витрат, понесених при їх використанні та проконтролювати умови їх залучення та своєчасного виконання зобов'язань.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки та визначити обґрунтовані результати, що є важливими для оцінки організації бухгалтерського обліку і аналізу міжнародних розрахунків, а також розробки напрямів їх розвитку та удосконалення. Так, уточнено зміст та послідовність етапів процесу бухгалтерського обліку, визначено їх вплив на міжнародні розрахунки. На основі наведених висновків визначаємо дослідження, що полягає в удосконаленні методики обліку складових міжнародних розрахунків підприємства.

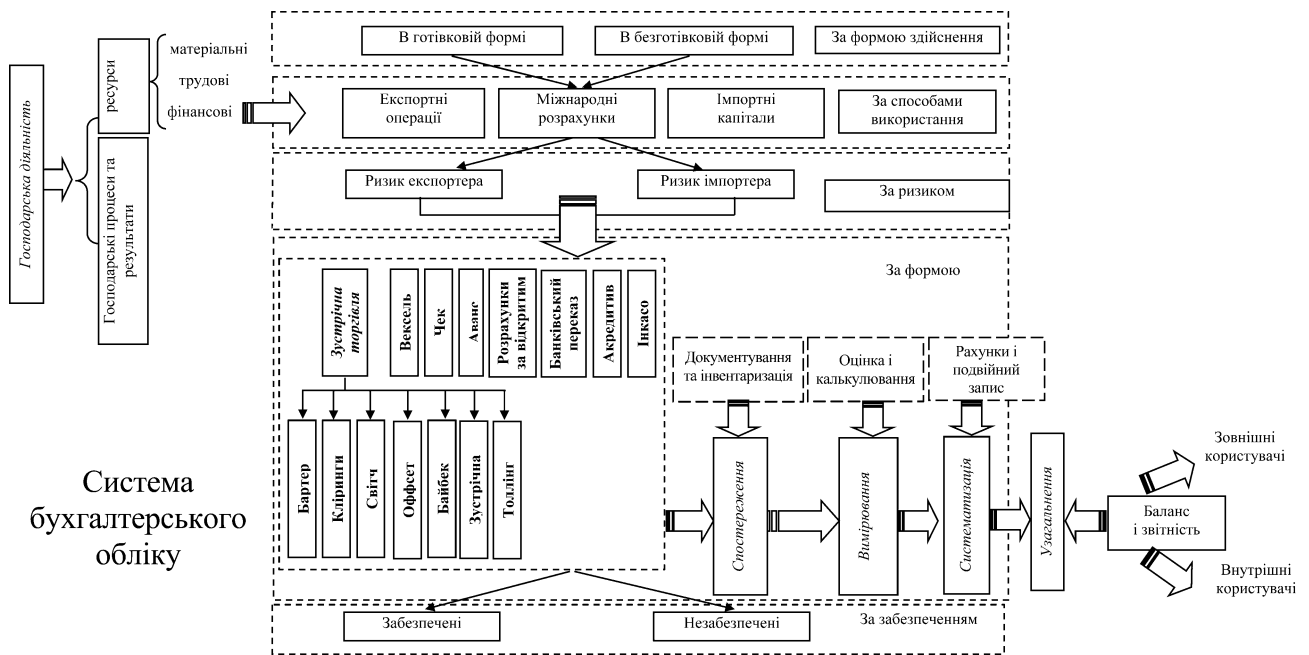

Рис. 5. Місце міжнародних розрахунків підприємства в системі бухгалтерського обліку

Список використаних джерел

1. Астахов В. П. Теория бухгалтерского учета : учебное пособие / В. П. Астахов. — Москва : ИКЦ «МарТ», 2005. — 576 с.
2. Коноплицкий В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицкий, Г. І. Філіна. — К. : КНТ, 2007. — 580 с.
3. Левин Д. Н. Финансы и кредит : учебное пособие / Д. Н. Левин. — Пенза : Пенз. гос. Ун-т, 2005. — 169 с.
4. Малюга Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : монографія / Н. М. Малюга. — Житомир : ЖДТУ, 2005. — 548 с.
5. Швець В. Г. Теория бухгалтерського обліку : підручник / В. Г. Швець. — 2-ге вид., переоб. і доп. — К. : Знання, 2006. — 525 с.
6. Осмятченко Л. М. Бухгалтерський облік : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / Л. М. Осмятченко, В. С. Шевчук. — Львів : «Магнолія 2006», 2008. — 196 с.
7. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування, звітність : підручник / Н. М. Ткаченко. — 3-тє вид. допов. і перероб. — К. : Алерта, 2008. — 926 с.
8. Ловінська Л. Г. Предмет бухгалтерського обліку, його об'єкти [Електронний ресурс] / Л. Г. Ловінська. — Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/72/35/1/2/>.
9. Пантелійчук Л. Облік операцій лізингу / Л. Пантелійчук // Бухгалтерський облік і аудит. — 2003. — № 10. — С. 48–51.
10. Бухгалтерский учет : учебник для студентов вузов / Ю. А. Бабаев, И. П. Комиссарова, В. А. Бородин ; под ред. Ю. А. Бабаева, И. П. Комиссаровой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 527 с.
11. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : [підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / за редакцією проф. Ф. Ф. Бутинця. — 4-е вид., доп. і перероб. — Житомир : ПП «Рута», 2002. — 688 с.
12. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С. Ф. Голов. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 522 с.
13. Голов С. Ф. Фінансовий облік : підручник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, І. Ю. Кравченко, Г. А. Ямборко. — К. : Лібра, 2005. — 976 с.
14. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні / Верховна рада України. Закон України. — Офіц. вид. — К. : 1999 — № 40.
15. Лачинов Ю. Н. Бухгалтерия экономики : междисциплинарное учебное пособие для студентов / Ю. Н. Лачинов. — М. : Компания Спутник+, 2002. — 124 с.
16. Сумцов А. И. Теория бухгалтерського учета и бухгалтерський учет в промышленности / А. И. Сумцов — М., «Статистика», 1975. — 416 с.
17. Марченко В. Облігації підприємств: облік у емітента / В. Марченко // Дебет-Кредит. — № 47. — 2006. — С. 28–30.
18. Теория бухгалтерского учета : учебник для вузов / С. И. Шульман, А. К. Марченко, П. А. Костюк и др. ; под общ. ред. Б. И. Гаврилова. — Мн. : Высшая школа, 1979. — 272 с.
19. Лачинов Ю. Н. Поняты економику. Путь к надежному освоению економики как науки: метод, практические рекомендации и новейшие открытия / Ю. Н. Лачинов. — М. : КомКнига, 2005. — 96 с.